

**КОСТЕНКО Г. Ф.,
кандидат військових
наук, доцент**

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

**НАШЕ
СУСПІЛЬСТВО
ВТРАТИЛО
ПОЧУТТЯ
НЕБЕЗПЕКИ
АБО
ЧИ ПОТРІБНА
УКРАЇНІ
ФЕДЕРАЦІЯ?**

*Безпека, у кінцевому підсумку,
завжди важливіше, ніж достаток.
А. Сміт*

Проблема адекватної реакції на небезпеку з метою забезпечення своєї безпеки стояла перед народами за всіх часів і не є новою. Захист від небезпек, залишаючись основною умовою самозбереження і саморозвитку суспільства, містить незнижувану актуальність на всіх етапах його життєдіяльності, але змінює свій характер у залежності від ситуації. При загостренні економічних, соціальних, політичних, культурних протиріч між країнами, народами, національними і соціальними групами в динамічному процесі “виклик – загроза – небезпека – захист – безпека” небезпечна ситуація займає центральний, вирішальний, етап. З метою захисту від небезпек суспільство створює власну державу і наділяє її монополією на силу.

Залишаючись основним суб’єктом безпеки, держава забезпечує “глибокоешелонований” захист. На етапі можливих викликів, як в умовах невизначеності, так і при наявності явно виражених стратегічних опонентів, дер-

жава зосереджує свої розвідувальні (моніторингові) можливості на виявленні прийнятих іншими державами або організаціями агресивних рішень на силове з нею протиборство щодо розв'язання наявних протиріч. При переростанні виклику від агресивної сторони в загрозу державі вона вводить у дію засоби превентивної дипломатії з метою стримування силових намірів свого опонента і деескалації його дій. Але можливості дипломатичного мистецтва не безмежні й загрозливі наміри агресивної сторони можуть перерости в небезпечні дії. Спочатку у формі підготовки, а потім у вигляді агресії з нанесенням збитку національним інтересам країни впливу. Володіючи монополією на силу, держава, що обороняється, для стримування небезпечних дій конфронтуючої сторони і захисту від них залучає відповідні інститути безпеки, основним з яких є воєнна організація держави, що включає збройні сили. От чому елементи “розвідка – дипломатія – армія” є системоутворюючими для системи національної безпеки країни. Тобто процес відповідного впливу на джерело небезпеки має явно виражені управлінські цикли відповідні етапам виклику, загрозливим і небезпечним діям. Нехтування фізичною природою цього процесу може обернутися для держави трагічними наслідками, тому що реакція на небезпеку з метою забезпечення своєї безпеки – є функціональною властивістю живих (соціальних) системи. Звернемося до історії.

Наприкінці 1920-х рр. російський філософ Г. П. Федотов (1886-1951) переконливо довів, що почуття небезпеки є життєво важливою характеристикою суспільства, тому що визначає його здатність забезпечити стабільність і безпеку. Підставою поставити під сумнів перспективу існування СРСР для нього став той факт, що в радянському суспільстві “багато хто не бачив небезпеки, не вірив у неї”, а титульний етнос – великорос “глухий до небезпеки”. Радянський Союз впав, забравши з собою тисячі людських життів.

У теперішній час ми є свідками того, як американська держава у своїй “Стратегії національної безпеки США в наступному сторіччі” (Нью-Йорк, 1998 р.) не змогла зафіксувати очевидні для себе небезпеки і визначити адекватні міри захисту. Була зроблена ставка тільки на міри превентивної дипломатії в умовах загроз. У результаті США виявилися нездатними запобігти удару невоєнними засобами. Стало очевидним, що в наш час бути сильним ще не означає знаходитися в безпеці. Якщо явище повторюється двічі, воно приречено стати об'єктом науки. Події 11 вересня минулого року показали, що сучасні держави втрачають монополію на силу і змушені проводити політику безпеки не тільки в умовах погроз, а і при наявності потенційних і явних небезпек.

Тут також доречно врахувати і той факт, що провідні методологи Росії Е. Хрустальов і В. Цимбал у журналі “Світова економіка і міжнародні відносини” (2001. – №1.) задовго до удару по ВТЦ піддали критичному аналізу зміст Концепції національної безпеки і

Воєнної доктрини РФ, оголошені в першій половині 2000 р. Їх висновок поставив під глибокий сумнів ефективність реалізації названих документів, тому що у вихідних даних враховані тільки загрози, а настанови щодо реагування на небезпеки відсутні.

Очікувалося, що в молодій Україні з'явиться необхідна кількість індивідуальних і колективних наукових публікацій присвячених аналізу можливих для країни небезпек з метою вироблення ефективних заходів захисту від них. Однак, у даний час безнадійно шукати аналіз стану національної безпеки України з погляду наявності для неї потенційних і реальних небезпек. У чому причина? Через утрату єдності стратегії реформ і науки наше суспільство виявилось в глибокій методологічній кризі і як жива система втратило реакцію на небезпеку. У першій половині 1990-х рр. розуміння небезпек для суспільства і держави було виштовхнуте на периферію сфери мислєдїяльності, а в другій половині – практично цілком виведено з мовного вжитку в його прямому значенні. Також очікувалося, що нащадки великого В. Даля хоча б у рік його 200-річчя вилучать із забуття і повернуть у словники його фундаментальні поняття “загроза”, “небезпека” і “безпека”, але і цього не сталося. Тріада “виклик – загроза – небезпека” була некоректно розчленована і усі відомі сьогодні публікації побудовані тільки на аналізі загроз. Але будь-яка крайність – є відхід від істини. У результаті застосування “розірваної” методології відбулася втрата розуміння фізичної природи динамічного процесу “виклик – загроза – небезпека – захист – безпека”. На зорі нашої молоді державності перспективу такого стратегічного осліплення важко було уявити навіть теоретично. Контент-аналіз текстів друкованих ЗМІ показує, що сьогодні поняття “небезпека” збереглося тільки в листах читачів, що знаходяться в стані виживання. Якщо ця тенденція збережеться, наше суспільство може виявитися в стані стратегічного паралічу.

Обтяжуючим фактом утрати розуміння очевидних небезпек є черговий цикл дискусії про необхідність федералізації України. (“Київський телеграф”. – 1 і 8 жовтня 2001.). Від попередніх передвиборних дискусій теперішня відрізняється тим, що ідеї федеративної облаштуваності країни у формі “семи Земель із земельними парламентами” уже стали настановами передвиборних програм партій, що претендують стати парламентськими. Така точка зору має право на існування хоча б тому, що демонструє рівень теоретичної і методологічної підготовки її авторів і характеризує ступінь перекрученості їхнього уявлення про природу потенційних небезпек для нашого суспільства і держави. На тлі повсюдного проведення сучасними державами внутрішньої доцентрової політики тільки в нашій країні пропонується її відцентрова альтернатива.

Етнос – феномен природи. Він є єдиним носієм державності і самобутньої культури. При обмеженні життєво важливих потреб він прагне створити власна державу і тим самим придбати захисні властивості. У цьому

зв'язку заслуговують уваги дані, наведені в таблиці. Вони відбивають сучасний характер розпаду і зникнення з політичної карти світу держав, що раніше існували. Як коментар можна навести слова Генерального Секретаря ООН Кофі А. Анана, що сьогодні на планеті існує близько 10,5 тис. етносів, з яких 5,5 тис. виразили прагнення мати власну державність. З 1945 до 2000 р. кількість країн-членів ООН зросла з 51 до 189. А сьогодні експерти прогнозують, що до свого вікового ювілею Організація буде мати близько 300 членів. Їхній висновок базується на стійкій тенденції розпаду федеративних, регіональних, поліетнічних і поліконфесійних держав. Є всі підстави думати, що безконфліктно такий процес пройти не зможе, тому що право націй на самовизначення увійшло в суперечність із правом держави на свою територіальну цілісність.

За період існування молодого України кількість воєнних конфліктів на планеті зросла з 25 до 64, з них 40 пов'язані з розпадом держав. З таблиці випливає, що в Європі вже не залишилося держав, які не розпались, не розпадаються чи не вживають оперативних заходів для своєї стабілізації. Низка держав уже пройшла дві стадії розпаду і наблизилась до третьої. Думати, що з Україною подібне відбутися не може – наївно. Стверджувати, що в даний час демократичними методами можна досягти необхідної стабільності суспільства і держави, передчасно. Баскський і каталонський сепаратизм в Іспанії, рух сепаратистів на Корсіці, Сардинії і Бретані у Франції, ірландський і шотландський сепаратизм у Великобританії, негритянський рух у США переконливо доводять, що необхідної стабільності ще не досягли навіть країни із сталою демократією.

Маючи на своїй території географічний центр Європи, будучи розташованою в епіцентрі східно-православної, західно-християнської й ісламської цивілізацій, знаходячись на лінії зіткнення європейської й азійської культур, на рубежі протистояння православ'я і католицизму, у смузі взаємодії східних і західних цінностей, Україна тим самим виявилася в центрі європейської системи воєнних небезпек. Структура цієї системи визначається розпадом федеративних, регіональних, поліетнічних і поліконфесійних держав, а динаміка розвитку – загостренням проблем виживання країн і народів. Споконвічно Україна знаходилася на роздоріжжі міграцій народів зі сходу на захід, з півночі на південь, із заходу на схід. Ці переселення не могли не відбитися на нашому менталітеті. Широко відомо, що українці вирізняються національною терпимістю, неагресивністю, умінням пристосовуватися до життя в будь-якому оточенні. Толерантність – наша не минаюча національна цінність. З цієї причини Україна не стала – на відміну від багатьох сусідів – ареною міжнаціональних конфліктів. Але проводити політику безпеки тільки з урахуванням нашої толерантності – це небезпечно.

Під впливом геополітичних факторів Україна сформувалася як регіональна, поліетнічна і поліконфесійна держава, що має на своїй

території республіку парламентського типу. При цьому необхідно врахувати появу нових технологій несилового розчленування суспільства і держави. У спрощеному варіанті ця модель полягає в руйнуванні ментальності суспільства, нав'язування йому чужої культури і побутового мислення, підкуп національної еліти при одночасному стимулюванні сепаратизму. У поєднанні з політико-дипломатичним впливом такими технологіями досягається планований стратегічний результат. Для політичного лідера знання природи викликів, загроз і небезпек – є ознакою його високої політичної культури, наявності конкурентноздатних теоретичних, методологічних і конфесійних знань. У цьому зв'язку важко знайти відповідність науковій логіці тих ідей, що пов'язані з майбутнім федеративним устроєм України. Проблема національної безпеки України – це проблема підготовки методологів, що володіють стратегічним баченням державних проблем, принципами і методами їхнього розв'язання.

Таким чином, проблема забезпечення соціальної стабільності і державної безпеки в сучасних умовах набуває для України першорядного значення. Її рішення базується на глибокому розумінні фізичної природи викликів, загроз і небезпек суспільству і державі.

Таблиця

Характер розпаду сучасних держав: 1946-2002 рр.
(Моніторинг за станом на 17.02.02 р.)

Держава	Характер розпаду
Азербайджан	Збройний конфлікт при відділенні Нагорного Карабаху з наступним залученням у конфлікт Вірменії. У стадії врегулювання.
Англія	Партизано-терористичні дії Ірландської республіканської армії за відторгнення Ольстера і відновлення територіальної цілісності Ірландії. Створення національних парламентів і посилення відцентрових тенденцій в Уельсі і Шотландії.
Ангола	Партизано-терористичні дії в анклаві Кабинда з метою державотворення.
Бельгія	Можливість розпаду конституційним шляхом на Валонію і Фландрію.
В'єтнам	Розпад на Північний і Південний В'єтнам у процесі колоніальних воєн. Об'єднання в єдину державу при втручанні США.
Грузія	Два збройних конфлікти при відділенні Абхазії і Південної Осетії. У стадії врегулювання.
Данія	Можливість відділення шляхом референдуму Фарерських островів від Данії.

Індія	Розпад Британської Індії на Індію і Пакистан із триваючим територіальним збройним конфліктом між сторонами. Партизано-терористичні дії сепаратистів у штаті Джаму і Кашмір з метою державотворення Халистану.
Індонезія	Партизано-терористичні дії сепаратистів на о. Суматра з метою державотворення "Вільний Ачех" і на о. Молукки з метою державотворення "Республіка Південні Молукки".
Ірак	Мирний розпад на Ірак і Кувейт із наступною іракською агресією проти Кувейту і проведенням операції багатонаціональними силами по його звільненню.
Іспанія	Партизано-терористичні дії сепаратистів за державотворення "Країна Басків".
Італія	Сепаратистський рух на півночі країни за створення "Держава Падання".
Ємен	Спочатку розпад на Північний і Південний Ємен у процесі колоніальних воєн. Об'єднання в єдину державу шляхом внутрішнього збройного конфлікту. У стадії врегулювання.
Канада	Сепаратистський рух у провінції Квебек за державотворення шляхом референдуму.
Кіпр	Етнорегіональний збройний конфлікт із наступним проголошенням незалежної Турецької Республіки Північного Кіпру. У стадії врегулювання.
Китай	Відділення Тайваню в процесі громадянської війни. У стадії врегулювання. Партизано-терористичні дії сепаратистів у Синьцзян-Уйгурському Автономному Районі з метою державотворення "Східний Туркестан".
Коморські острови	Партизано-терористичні дії сепаратистів з метою створення острівної держави – "Держава Анжуан".
Конго	Розпад Бельгійського Конго на Заір і Конго з наступними внутрішніми збройними конфліктами.
Корея	Розпад на КНДР і РК із наступним воєнним конфліктом за об'єднання. У стадії врегулювання.
Малайзія	Мирний розпад Федерації Малайзія на Малайзію і Сінгапур.
Мексика	Партизано-терористичні дії корінних індіанців з метою державотворення в штаті Чьяпас.
Молдова	Збройний конфлікт при створенні Придністровської Молдавської Республіки. У стадії врегулювання.
Мьянма	Партизано-терористичні дії сепаратистів Національного союзу Карен за розчленування країни.
ОАР	Розпад Об'єднаної Арабської Республіки на Єгипет і Сирію в ході триваючого арабо – ізраїльського конфлікту.

Пакистан.	Збройний конфлікт при розпаді на Пакистан і Бангладеш.
Папуа-Нова Гвінея	Сепаратистський рух Бугенвільської революційної армії з метою державотворення на о. Бугенвіль.
Росія	Партизано-терористичні дії чеченців з метою відділення Чечні від Росії.
Сомалі	Етнорегіональний збройний конфлікт з метою створення трьох самостійних держав Джуббаленд, Путленд і Сомаліленд.
СРЮ	Можливість розпаду СРЮ шляхом референдуму на Сербію і Чорногорію.
СРСР	Розпад на 15 держав із внутрішніми збройними конфліктами на території п'ятох колишніх суб'єктах федерації й одним міждержавним конфліктом.
Судан	Партизано-терористичні дії з метою створення автономії для християнського півдня країни.
США	Прогноз С. Хантингтона про можливе відділення іспаномовних територій.
СФРЮ	Етнорегіональний розпад у дві стадії на п'ять держав, що супроводжувався збройними конфліктами на території чотирьох колишніх суб'єктах федерації з наступним залученням країн НАТО. У стадії врегулювання.
Туреччина	Етнорегіональний збройний конфлікт з метою державотворення – Курдистан.
Філіппіни	Партизано-терористичні дії сепаратистів з метою створення самостійної ісламської держави на о. Мінданао.
Франція	Боротьба сепаратистів о. Корсіка за створення самостійної острівної держави.
ЧССР	Конституційний розпад на Словаччину і Чехію.
Шрі-Ланка	Етнорегіональний збройний конфлікт на півночі острова з метою створення тамілами власної держави.
Ефіопія	Мирний розпад на Ефіопію і Еритрею з наступним територіальним збройним конфліктом між колишніми суб'єктами федерації. У стадії врегулювання.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Россия (СССР) в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX века / Под ред. В.А. Золотарева. – М.: Кучково поле, Полиграф ресурсы, 2000.
- ² Ежегодник СИПРИ 2000. Вооружения, разоружение и международная безопасность. – М.: Наука, 2001.
- ³ Зарубежное военное обозрение. – 1995-2001. – № 1-12.
- ⁴ Независимое военное обозрение. – 2001. – № 44.
- ⁵ Страны мира : Справочник. 1999 / Под общ. ред. И.С. Иванова. – М.: Республика, 1999. – 512 с.

Надійшла до редакції 18.02.2002